

ધોરણ 8 ના વિદ્યાર્થીઓ માટે ગુજરાતી વિષયમાં સક્રીય અધ્યયન આધારિત શિક્ષણની
અસરકારકતા

અંજનાબેન જે. પરમાર
સંશોધક,
શિક્ષણશાસ્ત્ર વિભાગ,
ડૉ.બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ

પ્રો.(ડો) અજીતસિંહ રાણા
માર્ગદર્શકશ્રી,
શિક્ષણશાસ્ત્ર વિભાગ,
ડૉ.બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ

પ્રસ્તાવના:

1સક્રિય શિક્ષણનો અર્થ છે કે તમે ફક્ત સાંભળવાને બદલે શીખવા માટે વ્યવહારિક રીતે કરી શકો છો. આ પ્રવૃત્તિઓ તમને શીખવાની વિભાવનાને વિચારવા અને સમજવામાં મદદ કરશે. શિક્ષક જ ફક્ત ચોક એન્ડ ટોકની રીતે ભણાવ્યા કરે તો તે પ્રક્રિયા એક માર્ગી બની જાય છે. જેનાથી વિદ્યાર્થીઓ ઓછા સક્રિય રહે છે. તેના કરતા શિક્ષણમાં સક્રીય આધારિત અધ્યયનનો સમાવેશ કરવામાં આવે તો વિદ્યાર્થીઓની શિક્ષણમાં સક્રિયતા વધારી શકાય. છેલ્લા કેટલાક સમયથી શાળાઓમાં વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યામાં વધારો થતો જોવા મળે છે. જેના કારણે શૈક્ષણિક હેતુઓમાં વિવિધતા જોવા મળે છે. તેનાથી અનેક સમસ્યાઓ ઉદભવી છે, એમાંની ઘણી સમસ્યાઓ શિક્ષણ માટે પડકાર રૂપ છે. આવી સમસ્યાઓના ઉકેલ માટે નવોત્તમ રીત વડે શિક્ષણ કાર્ય જરૂરી બને છે.

સક્રિય અધ્યયન એ અધ્યાપનની આગવી રીત છે, જેમાં વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષણ પ્રક્રિયામાં પ્રેરક બની વર્ગખંડમાં ઓતપ્રોત થઈ જાય છે. પરંપરાગત અધ્યયન પદ્ધતિ જેમાં વિદ્યાર્થીઓને સંવાદ, રજૂઆત અને પ્રશ્નોત્તરીનો ઉપયોગ કરી શિક્ષણકાર્ય કરવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થીઓ શીખવાની પ્રક્રિયામાં ખૂબ જ ઓછો રસ દાખવે છે, તેમજ લાંબો સમય સુધી વર્ગખંડ પ્રક્રિયામાં એકાગ્ર થઈ શકતા નથી. ગુજરાતી વિષય ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ માટે પાચ્તાનો વિષય છે. કોઇપણ સંકલ્પનાનો અર્થ સ્પષ્ટ કરવા માટે આધાર, પ્રક્રિયા અને ક્રીયામાં ભાગીદારી ખૂબજ જરૂરી બને છે. વિષયવસ્તુને વધુ દઢ બનાવવા માટે અધ્યયન પ્રવૃત્તિ અસરકારક રીતે પ્રયોજવી પડે છે. વર્તમાન સમયમાં ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાઓમાં વધુ પ્રમાણમાં વિષયવસ્તુ કથન, સંવાદ, રજૂઆત અને પ્રશ્નોત્તરી દ્વારા રજૂ થાય છે. પ્રવૃત્તિ વડે સક્રિય અધ્યયન કરાવવાથી વિદ્યાર્થીઓમાં વિષય પ્રત્યેની અભિમુખતા અને સિદ્ધિમાં વધારો થઈ શકે છે.

અભ્યાસના હેતુઓ:

1. ધોરણ 8ના વિદ્યાર્થીઓ માટે ગુજરાતી વિષય અંતર્ગત વ્યાકરણ સંદર્ભે સક્રીય આધારિત અધ્યયનની રચના કરવી.
2. ધોરણ 8ના વિદ્યાર્થીઓ માટે ગુજરાતી વિષય અંતર્ગત વ્યાકરણ સંદર્ભે સક્રીય આધારિત અધ્યયનની અજમાયશ કરવી.
3. ધોરણ 8ના વિદ્યાર્થીઓ માટે ગુજરાતી વિષય અંતર્ગત વ્યાકરણ સંદર્ભે સક્રીય આધારિત અધ્યયનની અસરકારકતા ચકાસવી.

અભ્યાસના યલ: પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પરમ્પરાગત પધ્ધતિ અને સક્રિય અધ્યયન આધારિત અધ્યાપન રીત સ્વતંત્ર યલ તરીકે તેમજ વિદ્યાર્થીઓની સિદ્ધિ પરતંત્ર યલ તરીકે લેવામા આવ્યા છે.

અભ્યાસની ઉત્કલ્પનાઓ:

1. ધોરણ 8ના નિયંત્રિત જૂથ અને પ્રાયોગિક જૂથના વિદ્યાર્થીઓની ગુજરાતી વ્યાકરણ વિષયક સિદ્ધિની સરાસરી વચ્ચે કોઈજ સાર્થક તફાવત નહિ હોય.
2. ધોરણ 8ના નિયંત્રિત જૂથ અને પ્રાયોગિક જૂથના છોકરાઓની ગુજરાતી વ્યાકરણ વિષયક સિદ્ધિની સરાસરી વચ્ચે કોઈજ સાર્થક તફાવત નહિ હોય.
3. ધોરણ 8ના નિયંત્રિત જૂથ અને પ્રાયોગિક જૂથના છોકરીઓની ગુજરાતી વ્યાકરણ વિષયક સિદ્ધિની સરાસરી વચ્ચે કોઈજ સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

અભ્યાસની પધ્ધતિ:

"તમે જેટલા વધુ સંલગ્ન થશો, તેટલું તમે શીખશો." આલ્બર્ટ આઇસ્ટાઇન

તમે તમારા જીવનમાં એકવાર આ વિધાન સાંભળ્યું હશે અને સક્રિય શિક્ષણ સાબિત કરે છે કે તે સાચું છે.

તમે પ્રવચનો સાંભળવાને બદલે ખ્યાલને સમજવાની પ્રવૃત્તિઓમાં વ્યસ્ત રહો છો. આ અભિગમ નિર્ણાયક વિચાર કૌશલ્ય વિકસાવે છે, તમારા એકંદર શિક્ષણ અનુભવને વધારે છે.

સંશોધકે ધોરણ 8ના વિદ્યાર્થીઓને ગુજરાતી વ્યાકરણ શીખવવા સક્રીય અધ્યયન રિતનો ઉપયોગ કર્યો. વ્યાકરણ શીખવવામાં શબ્દોના સમાનાર્થી અને વિરુદ્ધાર્થી અર્થ (બે તાસ), ભાષા મિશ્ર-વાક્ય- કાર્ય – ઉદાહરણ (બે તાસ), પ્રત્યય શબ્દોની રચના તેમજ ક્રિયાપદ અને ઉદાહરણ (બે તાસ) અંતર્ગત બેન્ને જૂથમાં શિક્ષણ કાર્ય હાથ ધર્યું.

સક્રીય આધારિત અધ્યયન માટે જૂથ ચર્ચા, કાર્ડ બનાવી જોડી દ્વારા શિક્ષણ, સમસ્યા ઉકેલ પધ્ધતિ, ચિત્રો દ્વારા ક્રિટિકલ થિંકિંગ વિકાસ, વિચારો અને જોડી બનાવી અધ્યયન કરો જેવી પ્રવૃત્તિઓનો ઉપયોગ કરી શિક્ષણ કાર્ય પ્રાયોગિક જૂથમાં હાથ ધર્યું.

શેખડી પે સેન્ટર શાળા પેટલાદના ધોરણ 8ના બે વર્ગોના 50 વિદ્યાર્થીઓને તેમના અગાઉના (ધોરણ 6) ના ગુજરાતી વિષયના પરિણામના આધારે સમકક્ષ બનાવવામાં આવ્યા. પરમ્પરાગત શિક્ષણ અને સક્રીય અધ્યયન આધારિત શિક્ષણ માટે ચિઠી વડે બન્ને જૂથના સમાન વિદ્યાર્થીઓ રાખી પ્રયોગ કાર્ય હાથ ધર્યું. પરમ્પરાગત પદ્ધતિ વડે શિક્ષણ કાર્ય હાથ ધરવા માટે ધોરણ 8 અને 11 છોકરાઓ અને 14 છોકરીઓ સહિત 25 વિદ્યાર્થીઓ અને પ્રાયોગિક પદ્ધતિ વડે શિક્ષણ કાર્ય કરવા ધોરણ 8 બના 12 છોકરાઓ અને 13 છોકરીઓ એમ કુલ 25 વિદ્યાર્થીઓનો સમાવેશ થયો. પ્રયોગ પૂર્ણ થયા બાદ બન્ને જૂથના વિદ્યાર્થીઓને 30 ગુણની ગુજરાતી વ્યાકરણની ચકાસણી કરતી અનાત્મલક્ષી કસોટી આપવામાં આવી. કસોટીમાં ખાલી જગ્યા, જોડકા, કાર્યને અનુસરો તેમજ બહુ વિકલ્પ પ્રશ્નોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો. પ્રયોગ કાર્યના અંતે મળતા પરિણામોની ચકાસણી ઉત્કલ્પના દ્વારા કરવામાં આવી.

ઉત્કલ્પનાઓની ચકાસણી:

સંશોધન દ્વારા મેળવેલ કાયા પ્રાપ્તિકોના પૃથક્કરણ અને ઉત્કલ્પનાઓની ચકાસણી અર્થે અહીં માઈક્રોસોફ્ટ એક્સેલ તેમજ એસપીસેસ-21 (સ્ટેટેસ્ટીકલ પેકેજ ફોર સોશિયલ સાયંસીસ) પ્રોગ્રામનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ છે. ઉત્કલ્પનાઓની સારણીબધ્ધ રજૂઆત અહીં રજૂ કરવામાં આવી છે.

ઉત્કલ્પના 1. ધોરણ 8ના નિયંત્રિત જૂથ અને પ્રાયોગિક જૂથના વિદ્યાર્થીઓની ગુજરાતી વ્યાકરણ વિષયક સિદ્ધિ ની સરાસરી વચ્ચે કોઈજ સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

સારણી 1

ધોરણ 8ના નિયંત્રિત જૂથ અને પ્રાયોગિક જૂથના વિદ્યાર્થીઓની ગુજરાતી વ્યાકરણ વિષયક સિદ્ધિ ની સરાસરી વચ્ચે સાર્થકતા

વ્યાકરણ વિષયક સિદ્ધિ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણિત વિચલન	ટી મુલ્ય	સાર્થકતા મુલ્ય	પરીણામ
નિયંત્રિત જૂથ વિદ્યાર્થીઓ	25	18.45	4.88	7.29	1.96(0.05) 2.58(0.01)	સાર્થક છે (0.01)
પ્રાયોગિક જૂથ વિદ્યાર્થીઓ	25	27.43	3.76			
કુલ	50					

સારણી 1 પરથી ટી - ટેબલ મૂલ્ય 0.05 અને 0.01 કક્ષાએ અનુક્રમે 1.96 અને 2.58 છે. અહીં ટીનું ગણતરી વડે મેળવેલ મૂલ્ય 7.29 છે. જે 0.01 કક્ષાએ ટી ના ટેબલ મૂલ્ય કરતા વધુ હોવાથી ઉત્કલ્પના -1 નો અહીં

અસ્વીકાર થાય છે. બે સરાસરી વચ્ચેનો તફાવત 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે..પ્રાયોગિક જૂથ અને નિયંત્રિત જૂથના વિદ્યાર્થીઓએ ગુજરાતી વ્યાકરણ વિષયક મેળવેલી સિધ્ધિમાં તફાવત જોવા મળે છે.

ઉત્કલ્પના 2. ધોરણ 8ના નિયંત્રિત જૂથ અને પ્રાયોગિક જૂથના છોકરાઓની ગુજરાતી વ્યાકરણ વિષયક સિધ્ધિ ની સરાસરી વચ્ચે કોઈજ સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

સારણી 2

ધોરણ 8ના નિયંત્રિત જૂથ અને પ્રાયોગિક જૂથના છોકરાઓની ગુજરાતી વ્યાકરણ વિષયક સિધ્ધિ ની સરાસરી વચ્ચે સાર્થકતા

વ્યાકરણ વિષયક સિધ્ધિ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણિત વિચલન	ટી મુલ્ય	સાર્થકતા મુલ્ય	પરીણામ
નિયંત્રિત જૂથ છોકરાઓ	11	17.67	4.09	5.07	1.96(0.05)	સાર્થક છે (0.01)
પ્રાયોગિક જૂથ છોકરાઓ	12	26.21	3.98		2.58(0.01)	
કુલ	23					

સારણી 2 પરથી ટી - ટેબલ મૂલ્ય 0.05 અને 0.01 કક્ષાએ અનુક્રમે 1.96 અને 2.58 છે. અહીં ટીનું ગણતરી વડે મેળવેલ મૂલ્ય 5.07 છે. જે 0.01 કક્ષાએ ટી ના ટેબલ મૂલ્ય કરતા વધુ હોવાથી ઉત્કલ્પના -2 નો અહીં અસ્વીકાર થાય છે. બે સરાસરી વચ્ચેનો તફાવત 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે..પ્રાયોગિક જૂથ અને નિયંત્રિત જૂથના છોકરાઓએ ગુજરાતી વ્યાકરણ વિષયક મેળવેલી સિધ્ધિમાં તફાવત જોવા મળે છે.

ઉત્કલ્પના 3. ધોરણ 8ના નિયંત્રિત જૂથ અને પ્રાયોગિક જૂથના છોકરીઓની ગુજરાતી વ્યાકરણ વિષયક સિધ્ધિ ની સરાસરી વચ્ચે કોઈજ સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

સારણી 3

ધોરણ 8ના નિયંત્રિત જૂથ અને પ્રાયોગિક જૂથના છોકરીઓની ગુજરાતી વ્યાકરણ વિષયક સિધ્ધિ ની સરાસરી વચ્ચે સાર્થકતા

વ્યાકરણ વિષયક સિધ્ધિ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણિત વિચલન	ટી મુલ્ય	સાર્થકતા મુલ્ય	પરીણામ
નિયંત્રિત જૂથ છોકરીઓ	14	19.32	4.66	5.54	1.96(0.05) 2.58(0.01)	સાર્થક છે (0.01)

પ્રાયોગિક જૂથ છોકરીઓ	13	28.11	3.54			
કુલ	27					

સારણી 3 પરથી ટી - ટેબલ મૂલ્ય 0.05 અને 0.01 કક્ષાએ અનુક્રમે 1.96 અને 2.58 છે. અહીં ટીનું ગણતરી વડે મેળવેલ મૂલ્ય 5.54 છે. જે 0.01 કક્ષાએ ટી ના ટેબલ મૂલ્ય કરતા વધુ હોવાથી ઉત્કલ્પના -3 નો અહીં અસ્વીકાર થાય છે. બે સરાસરી વચ્ચેનો તફાવત 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે..પ્રાયોગિક જૂથ અને નિયંત્રિત જૂથના છોકરીઓએ ગુજરાતી વ્યાકરણ વિષયક મેળવેલી સિધ્ધિમાં તફાવત જોવા મળે છે.

અહીં બે સરાસરી વચ્ચેની સાર્થકતા ચકાસવા માટે પ્રાયલીય ટી કસોટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ છે. પ્રયોગને અંતે મળતા પરિણામો નીચે મુજબ છે.

સંશોધનના તારણો:

- ગુજરાતી વ્યાકરણના સંદર્ભમાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓ પૈકી પ્રાયોગિક જૂથના વિદ્યાર્થીઓની સિધ્ધિ (27.43) નિયંત્રિત જૂથના વિદ્યાર્થીઓની સિધ્ધિ (18.45) કરતાં વધુ જોવા મળી.
- ગુજરાતી વ્યાકરણના સંદર્ભમાં અભ્યાસ કરતાં છોકરાઓ પૈકી પ્રાયોગિક જૂથના છોકરાઓની સિધ્ધિ (26.21) નિયંત્રિત જૂથના છોકરાઓની સિધ્ધિ (17.67) કરતાં વધુ જોવા મળી.
- ગુજરાતી વ્યાકરણના સંદર્ભમાં અભ્યાસ કરતાં છોકરીઓ પૈકી પ્રાયોગિક જૂથના છોકરીઓની સિધ્ધિ (26.21) નિયંત્રિત જૂથના છોકરીઓની સિધ્ધિ (17.67) કરતાં વધુ જોવા મળી.
- સક્રિય અધ્યયન આધારિત શિક્ષણ કાર્ય કરતાં વિદ્યાર્થીઓ (છોકરાઓ અને છોકરીઓ) માં ગુજરાતી વ્યાકરણ વિષયમાં અધ્યયન ક્ષમતાનો વધારો થયો હતો.
- સક્રિય અધ્યયન આધારિત શિક્ષણ કાર્ય કરતાં વિદ્યાર્થીઓના ઉત્સાહ પરમ્પરાગત પધ્ધતિથી શિક્ષણ કાર્ય કરતા વિદ્યાર્થીઓ કરતાં વધુ જોવા મળ્યો.

ઉપસંહાર:

વર્તમાન સમયમાં પ્રાથમિક શાળાઓમાં શિક્ષણકાર્ય મોટાભાગે ચીલાયાલું વ્યાખ્યાન પધ્ધતિ વડે કરવામાં આવે છે. દરેક શિક્ષક જે તે એકમ શીખવતા તેને કેટલો સમય લાગશે તે વિચારે છે અને પોતાની ગતિએ શિક્ષણકાર્ય કરે છે પરંતુ જે તે એકમ શીખતા વિદ્યાર્થીઓને કેટલો સમય લાગશે તે વિચારવામાં આવતું નથી. સક્રિય આધારિત અધ્યયન શિક્ષકોને વધુ અસરકારક અને વિદ્યાર્થી કેન્દ્રિત બનાવવા માટે તેમના અધ્યયન અથવા શિક્ષણની પધ્ધતિની ગતિવિધિમાં માર્ગદર્શન આપશે.

સંદર્ભ:

- શાહ, દીપિકા ભદ્રેશ (1993). *શૈક્ષણિક પ્રૌઢોગિકી* (પ્રથમ આવૃત્તિ) અમદાવાદ, યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.
- ઉચાટ ડી.એ. અને અન્ય (2009). *શૈક્ષણિક અને સામાજિક વિજ્ઞાનોમાં સંશોધનનું પધ્ધતિ શાસ્ત્ર*, રાજકોટ: શિક્ષણશાસ્ત્ર ભવન, સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી.
- દેસાઈ, કે. જી. (2001). *મનોવૈજ્ઞાનિક પરિભાષા અને વિભાવના*, અમદાવાદ: યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.
- Best, J. W. and Kahn, J. V. (1996). *Research in Education*. New Delhi: prentice Bombay: allied Publication Pvt. Ltd.
- Kothari, C.R. (2004). *Research Methodology Methods Techniques (Second edition)* New Delhi: New Age International Publishers P.62.